ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ ΓΙΑ ΤΗ

Χριστίνα Ντουνιά

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θανάσης Αγάθος – Δημήτρης Αγγελάτος – Στέφανος Κακλαμάνης

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

Ι. Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΙΔΕΕΣ ΚΑΙ ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΣΤΗ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ ΤΟΥ ΕΙΚΟΣΤΟΥ ΑΙΩΝΑ

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ

ΓΙΑ ΤΗ

Χριστίνα Ντουνιά

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

Θανάσης Αγάθος

Δημήτρης Αγγελάτος

Στέφανος Κακλαμάνης

ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ "ΕΣΤΙΑΣ"

Ι.Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΥ & ΣΙΑΣ Α.Ε.

ΑΘΗΝΑ 2026

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή: Το έργο και η συμβολή της Χριστίνας Ντουνιά στη νεοελληνική φιλολογία 11

ΠΡΩΤΕΣ ΔΕΚΑΕΤΙΕΣ ΤΟΥ 20ου ΑΙΩΝΑ

Ευριπίδης Γαραντούδης, Η καβαφική ποίηση ως πεδίο άσκησης της σύγχρονης παρωδίας 21

Τάκης Καγιαλής, Ο Καβάφης και οι μοντέρνοι: Eliot, Vanderborght, Marinetti 32

Άννα Χρυσογέλου-Κατσή, Ο Αλεξανδρινός ποιητής και μεταφραστής Παύλος Γνευτός (1862-1956): «Κύτταξε, πούγινε η Ιδέα Μούσα» 44

Αθηνά Βογιατζόγλου, Ο γνωστός άγνωστος *Αλαφροΐσκιωτος*. Αυτοσχόλια ποιητικής 61

Μαρία Αθανασοπούλου, Σχετικά με τη Ρουθ: Μικρό σχόλιο στον στίχο 11 του ποιήματος «Στο έρμο χωράφι εκεί στη Σαλαμίνα» (1936) του Άγγελου Σικελιανού 76

Δημήτρης Πολυχρονάκης, Η σαγήνη του διπλού στο έργο του Ρώμου Φιλύρα. . 87

Λάμπρος Βαρελάς, Διερευνώντας και πάλι τη «χυδαία πράξη» του Κώστα Καρυωτάκη 98

Βίκυ Πάτσιου, Η Κέρκυρα του Κωνσταντίνου Θεοτόκη. Τρόποι αναπαράστασης και τοπία της γραφής 110

Έρη Σταυροπούλου, Μουσική, τραγούδι και χορός στην πεζογραφία του Κωνσταντίνου Θεοτόκη 118

Σοφία Ντενίση, Το περιοδικό *Ελλάς* (1907-1915) και η εμφάνιση του πρώτου ελληνικού αστυνομικού μυθιστορήματος *Ο Σέρλοκ Χόλμς σώζων τον κ. Βενιζέλον* 131

Γιάννης Ξούριας, Προθέσεις, επιτεύγματα και υπερβάσεις μιας τέχνης στρατευμένης 140

Δημήτρης Κόκορης, Τρεις ρωσογενείς «δορυφόροι» της καζαντζακικής *Ασκητι-*

κής στο περιοδικό *Αναγέννηση* και μία μεταφρασμένη «Δέηση στη Ρουσία» στο περιοδικό *Ο Κύκλος* 149

Φίλιππος Παππάς, Μεσοπολεμικές εκδοτικές σειρές και πρωτοβουλίες. Η μαρτυρία των εκδοτικών καταλόγων 159

ΓΕΝΙΑ ΤΟΥ ΤΡΙΑΝΤΑ

Ολυμπία Ταχοπούλου, «Από κήπο σε κήπο η σκέψη μου». Κήπος, φύση και ουτοπία στην ποίηση του Οδυσσέα Ελύτη 173

Παρασκευή-Νεκταρία Σημαντώνη, Η επίδραση του γερμανικού ιδεαλισμού στην «Γένεσιν» του *Άξιον Εστί* του Ελύτη 183

Βαρβάρα Ρούσσου, Η ποιήτρια Μέλπω Αξιώτη: ιδεολογικές συνιστώσες και ζητήματα ποιητικής 195

Βασίλης Μακρυδήμας, Μελισσάνθη – Καρέλλη: Παράλληλες; 206

Εμμανουέλα Κάντζια, Λοξή ματιά στον Καραγάτση 218

Τάσος Μιχαηλίδης, Η ποιητική του μνημειακού χώρου στην τριλογία *Μαρία Πάρνη* του Θ. Πετσάλη-Διομήδη: υλικές αρχαιότητες vs. μεταμορφώσεις της πόλης 229

Στέφανος Κακλαμάνης, Ὁ Σεφέρης καὶ ἡ ὑπόθεση τοῦ *Ἐρωτόκριτου* 241

Βαγγέλης Χατζηβασιλείου, Ο Καραγάτσης ως επιστολογράφος και ημερολογιογράφος. Τρία εκδοτικά εγχειρήματα της τελευταίας δεκαπενταετίας. . . 257

Κάρεν Βαν Ντάικ, Η εξορία, το έθνος και το ενδογλωσσικό φαντασιακό της διαγλωσσικής μετάφρασης 263

ΜΕΤΑΠΟΛΕΜΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Μιχ. Γ. Μπακογιάννης, Η γραφή ως καθρέφτης και ως αιχμή: Η νεότητα στη μεταπολεμική ποίηση. 279

Έλλη Φιλοκύπρου, *Τραβώντας για την ήττα καβαλάρης*: διάψευση και πίστη στην ποίηση του Άρη Αλεξάνδρου. 290

Παντελής Βουτουρής, Ρόδης Ρούφος, «Ίωνες αιχμάλωτοι στην Κύπρο, 498 π.Χ.» 302

Δέσποινα Παπαστάθη, Ποίηση σε «Κωφάλαλη Εποχή» 311

Μαρία Ρώτα, Μαρία Νικολοπούλου, Αλέξανδρος Κοτζιάς, *Πολιορκία*: Η αρχική μορφή και οι επίμονες επεξεργασίες του μυθιστορήματος από τα 1947 έως τα 1983/1991 320

Γιάννης Παπαθεοδώρου, «"Οι βοημοί του Μπαγκείου" και οι "βοημοί του Λουμίδη"»: Η διαμάχη για το έπαθλο Παλαμά (1947) 350

Πέρσα Αποστολή, «... μ' όλα τα μάτια των σκοτωμένων και μ' όλα τα μάτια

των αδικημένων ζωντανών»: Ιδεολογία και αισθητική στο κριτικό έργο του Νικηφόρου Βρεττάκου. Βιβλιοκρισίες για τη μεταπολεμική πεζογραφία (1946-1954) 371

ΜΕΤΑΠΟΛΙΤΕΥΣΗ

Αντώνης Καρτσάκης, Όψεις του τοπίου στην ποίηση του Χριστόφορου Λιοντάκη 385

Άννα Κατσιγιάννη, Bleu noir ή στον καθρέφτη της ζωγραφικής. Ανέκδοτα ποιήματα από το αρχείο της Ζέφης Δαράκη 398

Ελένα Κουτριάνου, «Θάλασσα πάλι όπως πάντα». Οι σκιές του ονείρου στην ποίηση της Αλόης Σιδέρη 414

Ευτυχία Παναγιώτου, «Έλενα Ρεμπελίνα»: το συγγραφικό όνομα της ποιήτριας ως αναγνωστικός οδηγός στην κατανόηση «της δικής της ιστορίας» 424

Μαίρη Μικέ, Κατακτημένα και ευάλωτα σώματα σε κείμενα της νεοελληνικής πεζογραφίας 435

Δώρα Μέντη, Λογοτεχνικές αποτυπώσεις παιδικών τραυμάτων από την προσφυγιά και τις μετακινήσεις στη δεκαετία του '40 446

Νάντια Φραγκούλη, Πρόσληψη του φεμινιστικού λόγου στα έργα γυναικών πεζογράφων κατά τα πρώτα μεταπολιτευτικά χρόνια (1974-1981) 456

Γεωργία Πατερίδου, Άλκη Ζέη: ιστορία και μνήμη 467

Θανάσης Αγάθος, Θεματοποίηση του κινηματογράφου στο μυθιστόρημα της Άλκης Ζέη *Η αρραβωνιαστικιά του Αχιλλέα* (1987) 477

Δημήτρης Αγγελάτος, Το βάθος της καλλιτεχνικής εικόνας: μέσα στη δίνη της *Μεγάλης Πομπής* του Αλέξη Πανσέληνου 489

Ελισάβετ Κοτζιά, «Ο πιο σίγουρος τρόπος να κάνεις το κοινό να βαρεθεί, είναι να του τα λες όλα με κάθε λεπτομέρεια» (Anton Chekhov): Τεχνικές της υποβολής στην ελληνική πεζογραφία 503

Κατερίνα Κωστίου, *Προοδευτικός Κινηματογράφος*: η δυναμική εκκίνηση του Άρη Μαραγκόπουλου 512

Κώστας Καραβίδας, Ο «Λογοτεχνικός Πολίτης» και η υποδοχή της θεωρίας (1976-1984) 522

Μαριλίζα Μητσού, «Μνήμη που ιστορεί». Μαρτυρίες προσφύγων στο κατώφλι της προφορικής ιστορίας 535

ΒΙΟΓΡΑΦΙΚΑ ΚΑΙ ΕΡΓΟΓΡΑΦΙΑ ΧΡΙΣΤΙΝΑΣ ΝΤΟΥΝΙΑ 547

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΤΟΥ ΤΟΜΟΥ 565

ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ ΟΝΟΜΑΤΩΝ 567

ΚΑΤΕΡΙΝΑ ΚΩΣΤΙΟΥ

Προοδευτικός Κινηματογράφος: η δυναμική εκκίνηση του Άρη Μαραγκόπουλου

«Βαρύ», αριστερό (μαρξιστικό) περιοδικό της εποχής, ο *Προοδευτικός Κινηματογράφος* πρωτοβγαίνει το 1978 και ξανά ως *Προοδευτικός Κινηματογράφος / Άλλοι καιροί* γύρω στο '81, με υπεύθυνη σύνταξης την Άντα Κλαμπατσέα. Πρέπει να κυκλοφόρησαν περί τα 12 τεύχη, και στο τελευταίο(;) απ' αυτά συναντάμε κείμενα καθαρής πολιτικής φιλολογίας, φεμινιστικά, αλλά και άρθρα για την ελεύθερη ραδιοφωνία, που τότε «έκαιγε» (ωραίο πολυσέλιδο αφιέρωμα). Ξεχωρίζουν επίσης τα άρθρα για δύο ελληνικές ταινίες της εποχής, τις *Ιστορίες μιας Κερήθρας* του Νίκου Βεργίτση και τις *Γυναίκες στην Εξορία* του Βαγγέλη Δημητρίου. Με το περιοδικό συνεργαζόταν ο γνωστός συγγραφέας, κριτικός και μεταφραστής Άρης Μαραγκόπουλος.

Με το παραπάνω κείμενο σύστηνε το 2017 ο συγγραφέας και μουσικός συντάκτης Φώντας Τρούσας το περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*, κατατάσσοντάς το στα «20 σπάνια ελληνικά κινηματογραφικά περιοδικά των τελευταίων 50 χρόνων, που έγραψαν ιστορία».[1] Πράγματι, το αντισυστημικό αριστερό περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος* συνιστά σήμερα ένα εξαιρετικά σπάνιο περιοδικό της Μεταπολίτευσης: το Ε.Λ.Ι.Α. διαθέτει 2 τεύχη,[2] ενώ η αναζήτηση σε παλαιοβιβλιοπωλεία οδηγεί κυρίως στο 1ο και το 10ο-11ο τεύχος. Όλα τα τεύχη του περιοδικού περιλαμβάνονται στο Αρχείο του Άρη Μαραγκόπουλου, που απόκειται στο ΕΑΤΤ,[3] και πρόσφατα αναρτήθηκαν στην Ψηφιακή Βιβλιο-

1. Φώντας Τρούσας, «20 σπάνια ελληνικά κινηματογραφικά περιοδικά των τελευταίων 50 χρόνων, που έγραψαν ιστορία. Από τον *Σύγχρονο Κινηματογράφο* και το *Φιλμ*, μέχρι το *Σινεμά* και τον *αντιΚινηματογράφο*», *Lifo*, 1 Αυγούστου 2017 https://www.lifo.gr/culture/cinema/20-spania-ellinika-kinimatografika-periodika-ton-teleytaion-50-hronon-poy-egrapsan (τελευταία επίσκεψη: 18 Μαρτίου 2024)

2. Τεύχος 2: http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/%CE%98%CE%95.099.JPG. Τεύχη 10-11 http://archives.elia.org.gr:8080/LSelia/images_View/%CE%98%CE%95.100.JPG.

3. https://eatt.philology.upatras.gr/archives/archeio-ari-maragkopoulou/

θήκη της ιστοσελίδας του (https://eatt.philology.upatras.gr/psifiaki-vivliothiki/) και στην ψηφιακή βάση «Νηρέας» της Βιβλιοθήκης και Κέντρου Πληροφόρησης του Πανεπιστημίου Πατρών.[4]

Το περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*, του οποίου το πρώτο τεύχος εκδόθηκε τον Απρίλιο του 1978 στην Αθήνα από τον σκηνοθέτη και σεναριογράφο Νίκο Βεργίτση, τον σκηνοθέτη Δημήτρη Παναγιωτάτο και τον κριτικό κινηματογράφου Μπάμπη Ακτσόγλου, με αρχισυντάκτρια την ψυχαναλύτρια και θεωρητικό της τέχνης Άντα Κλαμπατσέα, εξέδωσε 12 τεύχη έως και το πρώτο τρίμηνο του 1982. Θέτοντας εξαρχής ως στόχο την κριτική της τέχνης και της κουλτούρας, εξελίχθηκε σε πρωτοποριακό έντυπο με τολμηρές θέσεις όσον αφορά ζητήματα ιδεολογίας και πολιτισμικής πολιτικής, μέσα από την κριτική του κινηματογράφου. Με το περιοδικό συνεργάστηκαν προοδευτικοί διανοούμενοι οι οποίοι αποπειράθηκαν να διαμορφώσουν αυστηρά κριτήρια αποτίμησης της ποιότητας ενός έργου τέχνης. Μόνιμος συνεργάτης του περιοδικού από το δεύτερο τεύχος (Οκτώβριος 1978) έως και το τελευταίο τεύχος 10-11 (τεύχος *Προοδευτικός Κινηματογράφος / Άλλοι καιροί*, Απρίλιος 1981), ο Άρης Μαραγκόπουλος γράφει κριτικά κείμενα για τον κινηματογράφο, αλλά και διατυπώνει εκεί για πρώτη φορά απόψεις για καίρια ζητήματα, τα περισσότερα από τα οποία εξελίχθηκαν σε δομικούς άξονες του κοσμοειδώλου που συγκροτεί στο λογοτεχνικό του έργο και της κοσμοθεωρίας του για την τέχνη και τον πολιτισμό, όπως εκτίθεται στο δοκιμιακό και το κριτικό του έργο.[5]

Το πολύ σημαντικό αυτό περιοδικό αξίζει να ερευνηθεί συστηματικά και αυτόνομα με άξονα τη συμβολή του στη διαμόρφωση των κριτηρίων για την αποτίμηση του έργου τέχνης, την προώθηση του προοδευτικού κινηματογράφου, των κοινωνικών ζητημάτων που απασχόλησαν τις σελίδες του, δίνοντας αγώνα για να προσελκύσει το αναγνωστικό κοινό που ήταν σε θέση να διατυπώσει έναν κριτικό διάλογο. Εξίσου ενδιαφέρουσα υπόθεση εργασίας συνιστά και η μελέτη

4. .https://nereus.library.upatras.gr/cgi-bin/koha/opac-detail.pl?biblionumber=145721&shelfbrowse _itemnumber=241505

5. Σημειώνει ο ίδιος στην ιστοσελίδα του: «Όμως πρώτη φορά σε περιοδικό της αριστεράς θίχτηκαν, πέρα από τα γνωστά στερεότυπα, ανέγγιχτα ως τότε θέματα όπως *η ομοφυλοφιλία, το κόμικς, η διαφήμιση, το γυναικείο ζήτημα*. Πρώτη φορά σημαντικοί άνθρωποι της στρατευμένης τέχνης, όπως ο ντοκιμαντερίστας Γιόρις Ίβενς ή ο θεατράνθρωπος Ντάριο Φο, παραχώρησαν συνέντευξη σε ελληνικό έντυπο. Πρώτη φορά έγινε κριτική σε ελληνικές και ξένες ταινίες με αναφορά στην αισθητική / κοινωνική ιδεολογία των έργων. Πρώτη φορά έγινε εμπεριστατωμένη κριτική στην κουλτούρα της «αστικής» ΕΣΣΔ, πρώτη φορά άνοιξε ένας διάλογος πάνω στην "κρίση του μαρξισμού" με αναλυτικά επιχειρήματα, όχι με συνθηματικές δηλώσεις ενθουσιασμού ή επιφωνήματα απαξίωσης» (https://www.arisgrandmangr.com/a-the-beginnings.html).

των κριτικών κειμένων του Άρη Μαραγκόπουλου (μαρξική θεωρία, θεωρία της τέχνης, κινηματογραφική κριτική), που δημοσιεύονται σε όλα τα τεύχη του περιοδικού (πλην του πρώτου). Θα φωτιστεί έτσι η απαρχή της σύνθετης συγκρότησης του συγγραφέα / διανοούμενου στον ευρύτερο χώρο της τέχνης και της ιδεολογίας μέσα στην οποία αυτή γεννιέται. Επιπλέον, θα φανεί πως όλο το έργο του συνιστά ένα συνθετικό κύκλωμα που εξελίσσεται από έργο σε έργο, συμπληρώνοντας κάθε φορά με δυναμικό τρόπο την προσωπική του μυθολογία· ένα έργο εν προόδω όπου τα διαφορετικά είδη λόγου που υπηρετεί βρίσκονται μεταξύ τους σε ωσμωτική διάδραση.

Στην παρούσα μελέτη μου θα περιοριστώ να διερευνήσω τα σημεία σύγκλισης των απόψεων που διατυπώνει ο Μαραγκόπουλος στο συγκεκριμένο περιοδικό για την Τέχνη και την Ιδεολογία με θέσεις που εκφράζει για ομόλογα ζητήματα στο κατοπινό του έργο. Προσπερνώντας θέσεις για κοινωνικά ζητήματα για τα οποία το περιοδικό εκφράζει σθεναρά ριζοσπαστικές για την εποχή απόψεις, όπως, π.χ., η ομοφυλοφιλία ή η κοινωνική θέση της γυναίκας,[6] θέσεις που διατρέχουν το έργο του Μαραγκόπουλου, θα επικεντρωθώ σε απόψεις καταστατικές της κριτικής ιδιοπροσωπίας του ως διανοούμενου και καλλιτέχνη.

Μια συστηματική ανάγνωση του περιοδικού κάνει φανερό στον μυημένο αναγνώστη πως η κριτική του Μαραγκόπουλου για τον δημόσιο λόγο των διανοουμένων, όπως αποτυπώνεται στο βιβλίο του *Πεδία Μάχης Αφύλακτα* (2014) έλκει την καταγωγή της από σχετικές πολιτικές θέσεις του Bertolt Brecht, που δημοσιεύτηκαν για πρώτη φορά στα ελληνικά, σύμφωνα με τον Μαραγκόπουλο, στο περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*· ακόμη, οι απόψεις του συγγραφέα για τη Θεωρία, την Τέχνη και την Αριστερά, όπως έχουν κατατεθεί σε διάφορα κείμενά του τη δεκαετία του 2000, απηχούν θέσεις του που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό. Μπολιασμένες με νέες κριτικές αναγνώσεις και λογοτεχνικές ή θεωρητικές διασταυρώσεις, απόψεις του Μαραγκόπουλου διάσπαρτες σε όλο το έργο του, κριτικό, θεωρητικό και λογοτεχνικό, απαντούν για πρώτη φορά στο περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*. Στη συνέχεια

6. Οι πρωτοποριακές για την εποχή θέσεις του περιοδικού για την *ομοφυλοφιλία* («Για το ζήτημα της ομοφυλοφιλίας», επιμέλεια Άντα Κλαμπατσέα – Άρης Μαραγκόπουλος, [στο εσωτερικό ο τίτλος ελαφρώς διαφοροποιημένος: «Σκέψεις για το θέμα της ομοφυλοφιλίας»], τεύχος 6, γ΄ τρίμηνο 1979, σσ. 40-47), όπως και οι αντίστοιχες για την κοινωνική θέση της γυναίκας («Αφιέρωμα για το γυναικείο ζήτημα: η γυναίκα και η μητρότητα», επιμέλεια Άντα Κλαμπατσέα, τεύχος 8-9, α΄ τρίμηνο '80, σσ. 39-69) εμφανίζονται αναπτυγμένες σε όλο σχεδόν το λογοτεχνικό έργο του Μαραγκόπουλου κάποτε με ιδιαίτερη έμφαση, όπως για παράδειγμα στα μυθιστορήματα *Χαστουκόδεντρο* (εκδ. Τόπος, Αθήνα 2012) και *Πολ και Λόρα, ζωγραφική εκ του φυσικού* (εκδ. Τόπος, Αθήνα 2017).

θα παρουσιάσω δύο τέτοια καταστατικά κείμενα και την πρόσληψή τους σε δύο βασικά κείμενα του συγγραφέα.

Το 1979 ο Μαραγκόπουλος παρουσιάζει στο περιοδικό, εξηγώντας και σχολιάζοντας, τις θέσεις του Brecht για την κουλτούρα και τους διανοούμενους.[7] Στο κείμενο αυτό με τίτλο «Κριτήρια για ένα προοδευτικό έργο / Πέντε δυσκολίες για να γράψει κανείς την αλήθεια», προηγείται σύντομος πρόλογος του συντάκτη, που αναδεικνύει τη σπουδαιότητα των κριτηρίων που θέτει ο Brecht για το πότε ένα καλλιτεχνικό έργο λέει την αλήθεια –θέση πολύ πιο σημαντική από την *αποστασιοποίηση*, μια «φτηνή συνταγή θεατρικής τεχνικής για την απόδοση κάποιου έργου», με την οποία ασχολούνται «οι δήθεν φίλοι του Μπρεχτ». Σ' αυτό το κείμενο τίθενται κάποιες από τις παραμέτρους της έννοιας της Αλήθειας, που μαζί με την Ομορφιά συνιστούν τον διαχρονικό πια πυρήνα του στοχασμού του Μαραγκόπουλου. Το κείμενο «Πέντε δυσκολίες για να γράψει κανείς την αλήθεια», γράφτηκε απ' τον Brecht το 1935,[8] αλλά το 1979, κατά τον συγγραφέα, «εποχή καθημερινής φασιστικοποίησης, είναι σωστό να καθορίσουμε μερικά βασικά κριτήρια για το πότε ένα καλλιτεχνικό έργο είναι προοδευτικό και πότε όχι, ή με τα λόγια του Brecht, για το πότε ένας καλλιτέχνης –κι ένα καλλιτεχνικό έργο– λέει την αλήθεια και πότε όχι».

Έτσι, όποιος αγωνίζεται για την αλήθεια έχει να αντιμετωπίσει τις εξής δυσκολίες:

α) «Το κουράγιο να γράψει κανείς την αλήθεια». Ο καλλιτέχνης πρέπει να διαθέτει την τόλμη να γράψει την αλήθεια, και να μην εξαντλείται σε γενικότητες και ασάφειες, που είναι οι εχθροί της αλήθειας. Η φράση του Brecht «Πρέπει νάχεις το κουράγιο για να πεις ότι οι καλοί νικήθηκαν όχι επειδή ήταν καλοί, αλλά επειδή ήταν αδύναμοι» είναι η βασική ιδέα γύρω από την οποία

7. Στον *Προοδευτικό κινηματογράφο* οι θέσεις του Brecht για την κουλτούρα, τους διανοουμένους κλπ. αναπτύχθηκαν σε δύο τεύχη: α) «Μπέρτολτ Μπρεχτ: Κριτήρια για ένα προοδευτικό έργο», τεύχος 3-4 (α' τρίμηνο 1979), σσ. 7-19, επιμέλεια Άρης Μαραγκόπουλος και β) «Μπέρτολτ Μπρεχτ: Κριτήρια για ένα προοδευτικό έργο», τεύχος 5 (β' τρίμηνο 1979), σσ. 61-73, επιμέλεια Άντα Κλαμπατσέα και Άρης Μαραγκόπουλος.

Στο ίδιο τεύχος δημοσιεύεται και το κείμενο Μπέρτολτ Μπρεχτ, «Πέντε δυσκολίες για να λέει κανείς την αλήθεια» [Bertolt Brecht, «Cinq diffucultés pour écrire la verité», in *Écrits sur la littérature et l'art: Sur le réalisme*, traduction française d' André Gisselbrecht, L'Arche, Paris 1970, σσ. 12-30], μετάφραση από το γαλλικό Άρης Μαραγκόπουλος σε συνεργασία με την Άντα Κλαμπατσέα (ό.π., σσ. 61-69).

8. Το πολιτικό κείμενο του Brecht είναι πια εύκολα προσπελάσιμο και στο Διαδίκτυο. Πρόκειται για το Μπέρτολντ Μπρεχτ: *Πέντε δυσκολίες για να γράψει κανείς την αλήθεια*, 1935 [το πρωτότυπο στο *Schriften 2* («Zur Literatur und Kunst, Politik und Gesellschaft», στον τόμο VIII, των «Gesammelte Werke», Suhrkamp, Frankfurt 1960], ελληνική μετάφραση Βασίλης Βεργωτής, εκδόσεις Στοχαστής, Αθήνα [1]1971.

πλέκεται ο στοχασμός του συγγραφέα, σε συνδυασμό με τη σπουδαιότητα της σαφήνειας. Απαραίτητες προϋποθέσεις συνιστούν η τόλμη και η αποφασιστικότητα του καλλιτέχνη να αγωνιστεί για την αλήθεια η οποία, κατά τον Brecht, «είναι δεμένη στενά με πολύ συγκεκριμένα ταξικά συμφέροντα». Συχνά οι διανοούμενοι προσπαθούν να κάνουν το έργο τους «όσο το δυνατό πιο ανώδυνο, λιγότερο ενοχλητικό για την κυρίαρχη τάξη».

β) «Η εξυπνάδα να αναγνωρίσει κανείς την αλήθεια». Ο εντοπισμός της αλήθειας που αξίζει να διατυπωθεί δεν είναι εύκολη υπόθεση, αφού μπορεί εύκολα να εκπέσει σε μικρολογία. Το θέμα σχετίζεται άμεσα με την επιλογή του θέματος του έργου τέχνης που πρέπει «να παίρνει υπόψη του την καταπίεση των κατατρεγμένων». Απαραίτητο εργαλείο στα χέρια του καλλιτέχνη είναι «η γνώση του διαλεκτικού υλισμού, ώστε να χειριστεί εποικοδομητικά την πραγματικότητα στο έργο του».

γ) «Η τέχνη να κάνει την αλήθεια ευκολομεταχείριστη σαν όπλο». Βασική ιδέα γύρω από την οποία αναπτύσσεται ο παραπάνω στοχασμός είναι πως «αν θέλει κανείς να γράψει μια αποτελεσματική αλήθεια για κάποια άσχημη πραγματικότητα, πρέπει να τη γράψει με τέτοιο τρόπο που να μπορεί κανείς να διακρίνει τα αίτιά της και μάλιστα να μη τα βλέπει αναπόφευκτα. Άμα φανεί καθαρά πως τα αίτια δεν είναι αναπόφευκτα, τότε η άσχημη πραγματικότητα μπορεί να πολεμηθεί». Είναι αυτονόητο ότι κεντρική μέθοδος και εδώ θεωρείται η διαλεκτική ανάλυση, ενώ σημαντική είναι η προοπτική αλλαγής της πραγματικότητας.

δ) «Η κρίση να διαλέγει κανείς εκείνους που στα χέρια τους η αλήθεια γίνεται αποτελεσματική». Το κριτήριο αυτό αφορά τους αποδέκτες της αλήθειας και την υιοθέτηση του σωστού τόνου ώστε η αλήθεια να είναι αποτελεσματική.

ε) «Η πονηριά να διαδίδει κανείς την αλήθεια στους πολλούς». Εδώ ο Μαραγκόπουλος σχολιάζει πως «αυτό που επαναστατικοποιεί τους ανθρώπους είναι η προπαγάνδα για τη σκέψη, η προπαγάνδα του σωστού τρόπου σκέψης». Από αυτήν την τελευταία ενότητα προέρχεται και η φράση «πεδία μάχης αφύλακτα», που χρησίμευσε ως τίτλος βιβλίου του Άρη Μαραγκόπουλου, όπου περιλαμβάνεται μεταγενέστερο κείμενό του με τίτλο «Πέντε τρόποι να λέει κανείς την αλήθεια»,[9] το οποίο συνιστά μια ανάγνωση της σύγχρονης κοινωνίας, μέσα από τον φακό, μεταξύ άλλων, των θέσεων του Brecht, όπως παρουσιάστηκαν σε πρώτη μορφή στο περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*. Οι θέσεις του

9. Άρης Μαραγκόπουλος, «Πέντε τρόποι για να λέει κανείς την αλήθεια», *Πεδία Μάχης Αφύλακτα*, εκδόσεις Τόπος, Αθήνα 2014, σσ. 147-153. Πλήρης η φράση του Brecht είναι «Οι μαχητές της αλήθειας μπορούν να διαλέγουν πεδία μάχης σχετικά αφύλαχτα» (*Προοδευτικός Κινηματογράφος*, τεύχος 5, 70).

Μαραγκόπουλου για τους διανοούμενους αναπτύχθηκαν πρώτη φορά σε μια ομιλία του, στις 14 Οκτωβρίου 2013, όπως ο ίδιος μας πληροφορεί, ενώ οι θέσεις του για την κουλτούρα, τους διανοούμενους και συναφή θέματα επανέρχονται σε ποικίλα κείμενά του, διαποτισμένα κατά πολύ από τη μπρεχτική ιδεολογία.

Στο κείμενο «Πέντε τρόποι για να λέει κανείς την αλήθεια» ο Μαραγκόπουλος με δραστική και ευθύβολη γλώσσα ασκεί κριτική στους διανοούμενους και τους καλλιτέχνες, που στις δύσκολες ώρες «αποφεύγουν τεχνηέντως την αλήθεια μιλώντας με ωραίες γενικότητες»· αναδεικνύει την ανάγκη ιεράρχησης της πληροφορίας και του κατάλληλου τρόπου παρουσίασής της· επισημαίνει τη σπουδαιότητα της τέχνης να αποκαλύπτει κανείς το πρόβλημα βρίσκοντας πειστικά παραδείγματα, καθώς και την ανάγκη «να διατυπώνει την αλήθεια με στεντόρεια φωνή για να πολεμήσει την ψευτιά και αυτούς που τη διαδίδουν». Οι πέντε «τρόποι» του Μαραγκόπουλου συνομιλούν με τα κριτήρια του Brecht, επικαιροποιώντας το πεδίο εφαρμογής τους, ενώ ο διάλογος, ρητός ή άρρητος μέσα στο κείμενο, αποτυπώνεται και στο περικείμενο κάθε υποκεφάλαιου με επιγραφές-παραθέματα από το έργο του Brecht, που ο Μαραγκόπουλος είχε σχολιάσει στην παρουσίαση του 1979.

Αξίζει να παρατηρηθεί πως ο Μαραγκόπουλος δεν παρουσιάζει πια αλλά ενσαρκώνει ως καλλιτέχνης και διανοούμενος τα κριτήρια που θέτει ο Brecht και με «στεντόρεια φωνή» προβαίνει σε μια ανατομία της σύγχρονης καλλιτεχνικής παραγωγής και του πολιτισμού. Από το δοκίμιό του θα παραθέσω το πέμπτο και τελευταίο μέρος για να φανεί η γόνιμη επίδραση του Γερμανού συγγραφέα στο έργο και στο ύφος (άρα και το ήθος) του Μαραγκόπουλου:

> V. Η πονηριά να διαδίδεις την αλήθεια στους πολλούς
>
> *Σ' όλες τις εποχές, όταν η αλήθεια καταπνιγόταν και αποκρυβόταν, χρησιμοποιούσαν πονηριά για τη διάδοσή της.*
>
> Σήμερα περισσότερο από ποτέ χρειαζόμαστε αυτή την πονηριά. Πρέπει να γίνουμε Λουκιανοί, Βολταίροι, Σουίφτ. Πρέπει να μιλήσουμε για την ανθρώπινη ματαιοδοξία με την πονηριά του Λουκιανού, για τη θρησκοληψία με την πονηριά του Βολταίρου (που περιέγραψε τα θαύματα που λογικά θα έπρεπε να έχει πραγματοποιήσει η Ζαν Ντ' Αρκ ώστε να παραμείνει παρθένα ανάμεσα σε ένα πλήθος στρατιωτών, αυλικών, καλόγερων).[10] Πρέπει, όπως ο Σουίφτ, ν' αφήσουμε κατά μέρος τις οικονομικές επιστήμες και να γράψουμε τολμηρά για το πάστωμα των πολύχρωμων συμπατριωτών μας ώστε, κατά το ιρλανδικό παράδειγμα των βρεφών, να καταστούν (επιτέλους) και αυτοί ωφέλιμοι στην κοινωνία![11]

10. *La Pucelle d' Orléans*, 1762. [Η σημείωση του συγγραφέα]

11. Jonathan Swift, *A Modest Proposal for Preventing the Children of Poor People From Being a Burthen to Their Parents or Country and for Making Them Beneficial to the Publick*,

Γιατί πώς αλλιώς να μιλήσεις για τον εκφασισμό της ζωής σε ανθρώπους που δεν καταλαβαίνουν επειδή έχουν πάψει να σκέφτονται εδώ και πολλά χρόνια; Πώς να μιλήσεις σε ανθρώπους που είναι έτοιμοι να κατασπαράξουν τον διπλανό τους αρκεί να βεβαιωθούν ότι είναι πιο αδύναμος από τους ίδιους; Πώς να μιλήσεις σε ανθρώπους που αρπάζονται από τις μικρούλικες εξουσίες τους σε γραφεία και υπηρεσίες, σε σχολεία και εφορίες, σε τράπεζες και αστυνομίες θεωρώντας ότι η ζωή τους εξαρτάται από τη λιλιπούτεια καρέκλα τους; Πώς να μιλήσεις όταν κρυπτοφασίστες διανοούμενοι του «δημοκρατικού τόξου» μιλούν προσβλητικά απέναντι στον πόνο, απέναντι στην ανέχεια, απέναντι στη δικαιολογημένη αγανάκτηση; Χρειάζεται κάποια πονηριά.

Η Εξουσία καλύπτει την αλήθεια με στάχτη και λάσπη. Εσύ αποκαλύπτεις την αλήθεια με πονηριά. Το κυριότερο: αναζητάς τους χώρους εκείνους που δεν έχουν βρομίσει ακόμα από τη στάχτη και τη λάσπη. *Αναζητάς νέα πεδία μάχης.* Τα ορίζεις εσύ, από την αρχή. *Υπάρχουν ακόμα πεδία μάχης αφύλαχτα.* Ο διανοούμενος που καίγεται για την αλήθεια θα τα βρει, θα τα δημιουργήσει. Από το τίποτε. Ακόμα και σ' ένα ποίημα που περιγράφει ένα τοπίο, λέει ο Μπρεχτ, μπορείς να μιλήσεις για την αλήθεια. Αρκεί, προσθέτει, στο φυσικό τοπίο να ενσωματώσεις αυτά που έχει κάνει ο άνθρωπος. Να ένας τρόπος να μιλήσεις πονηρά για τις Σκουριές. Να ένας υπέροχος τρόπος να μιλήσεις για το δάσος όταν ο λύκος είναι εδώ. Ναι, υπάρχουν πεδία μάχης αφύλαχτα και είναι αυτή η μεγαλύτερη πρόκληση για τον διανοούμενο που σήμερα θέλει να αποκαλύπτει τη σκληρή αλήθεια».

Δύο χρόνια μετά την παρουσίαση των θέσεων του Brecht, ο Μαραγκόπουλος δημοσιεύει στο περιοδικό *Προοδευτικός Κινηματογράφος*, τον Απρίλιο του 1981, ένα θεωρητικό δοκίμιο ερμηνευτικής του μαρξισμού με τίτλο «Για την κρίση του Μαρξισμού».[12] Οι θέσεις του αφορούν τους κινδύνους για μια οικονομίστικη «ερμηνεία» των παραγωγικών σχέσεων του Μαρξ, τις σχέσεις παραγωγής / σχέσεις «ηθικής» και τις αντιθέσεις της αστικής τάξης με τον λαό, με έμφαση στο εποικοδόμημα. Η προσέγγισή του διαμορφώνεται από την αντίληψή του, που διατυπώνεται στον πρόλογο του αφιερώματος, ότι η με απόλυτο τρόπο κατάταξη των παραγωγικών σχέσεων στην οικονομική βάση και η απογύμνωση του εποικοδομήματος από την ιδεολογία οδήγησε στον «οικονομισμό», που υπήρξε πάντα κυρίαρχος:

Ο παραδοσιακός μαρξιστής ή αριστερός σε τελευταία ανάλυση γνωρίζει μόνο το

που συνήθως αναφέρεται ως *A Modest Proposal* (1729). Ελληνική μετάφραση: Ιωνάθαν Σουίφτ, *Σεμνή πρόταση ώστε να παύσουν τα τέκνα των φτωχών ν' αποτελούν βάρος για τους γονείς τους και τον τόπο και να καταστούν ωφέλιμα στην κοινωνία*, μετάφραση Γαβριήλ Νικολάου Πεντζίκης, εκδόσεις Άγρα, Αθήνα 1998. [Η σημείωση του συγγραφέα]

12. Άντα Κλαμπατσέα, Άρης Μαραγκόπουλος, «Για την κρίση του Μαρξισμού», *Προοδευτικός Κινηματογράφος*, τεύχος 10-11 (Απρίλιος 1981), σσ. 4-59.

οικονομικό και πολιτικό μέτωπο ταξικής πάλης και αγνοεί το πολιτιστικό, με την έννοια της ιδεολογίας. Μ' άλλα λόγια στάθηκε αδύναμος μέχρι τώρα στο να αντιπαρατεθεί στο βασικότερο: στην ιδεολογία της καταπίεσης. Καταπίεσης που δεν είναι μόνο οικονομική ή πολιτική αλλά και ιδεολογική.

Δεν είναι περίεργο λοιπόν που τα λεγόμενα κοινωνικά κινήματα, κινήματα που το χαρακτηριστικό τους είναι ακριβώς η αναγνώριση των ιδεολογικά καταπιεζόμενων –δηλαδή περιθωριοποιημένων ομάδων– αναπτύσσονται μέχρι τώρα τουλάχιστον έξω από τα λιγότερο ή περισσότερο παραδοσιακά κομμουνιστικά κόμματα.[13]

Έκτοτε, ο Μαραγκόπουλος, μάχιμος διανοούμενος με αδιάλειπτη και δυναμική παρουσία στο πολιτισμικό γίγνεσθαι, καταθέτει για τη λογοτεχνία και τη σχέση της με την κοινωνία προσωπικές, δηλαδή βιωμένες, θέσεις, των οποίων ο αρχικός πυρήνας βρίσκεται στην προβληματική της ερμηνείας του για την κρίση του Μαρξισμού, που κατέθεσε στο παραπάνω κείμενο. Το κείμενό του «Ο μετά τον Ρεαλισμό ρεαλισμός» ξεκίνησε τη διαδρομή του το 2007, ενώ με τίτλο «Δύο τρία πράγματα που ξέρω γι' αυτήν / τη Θεωρία, την Τέχνη, την Αριστερά», συμπεριλήφθηκε στον τόμο *Πεδία Μάχης Αφύλακτα* (2008), και προσαρμοσμένο στις περιστάσεις «δοκιμάστηκε» με ποικίλες αφορμές.[14]

Το κείμενο του Μαραγκόπουλου ξεκινά από την ενδέκατη και τελευταία θέση του Marx («Οι φιλόσοφοι εξηγούσαν μόνο τον κόσμο με διάφορους τρόπους. Το

13. *Στο ίδιο*, σ. 5.

14. Το κείμενο «Ο μετά τον Ρεαλισμό ρεαλισμός» αποτέλεσε εισήγηση σε εκπαιδευτικό σεμινάριο στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Παιδαγωγικό τμήμα 17 Μαΐου 2007) και περιλήφθηκε σε σχετικό τόμο των πρακτικών του σεμιναρίου (*Η τέχνη της μυθοπλασίας και της δημιουργικής γραφής. Συγγραφείς και θεωρητικοί μιλούν για την τέχνη του μυθιστορήματος*, επιμέλεια Τασούλα Τσιλιμένη – Μαρίτα Παπαρούση, Επίκεντρο 2010, σσ. 33-38).

Με τον ίδιο τίτλο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Διαβάζω* (τεύχος 477, Σεπτέμβριος 2007, σσ. 34-37), ενώ με τίτλο «Δύο τρία πράγματα που ξέρω γι' αυτήν (τη Θεωρία, την Τέχνη, την Αριστερά)» και αρκετές αλλαγές δημοσιεύτηκε στην *Κυριακάτικη Αυγή*, στο πλαίσιο ενός εκτενούς αφιερώματος υπό τον γενικό τίτλο «Θεωρία, Λογοτεχνία, Αριστερά» (ένθετο «Αναγνώσεις», 13 Απριλίου 2008).

Με τον ίδιο τίτλο, περιλήφθηκε σε σύμμεικτο τόμο με τα κείμενα αυτού του αφιερώματος (*Θεωρία, Λογοτεχνία, Αριστερά*, Το πέρασμα, Αθήνα ^{1}2008, 110-116).

Εν τω μεταξύ επεξεργασμένο ξανά είχε περιληφθεί στον τόμο *Πεδία Μάχης Αφύλακτα* (Τόπος, Αθήνα 2008, σσ. 56-63).

Στοιχεία αυτού του άρθρου συμπυκνώθηκαν σε άρθρο με τίτλο «Επιθυμία» (διαδικτυακή επιθεώρηση *Bibliothèque*, στήλη Credo, 2016) και αναδημοσιεύτηκαν εκεί εκ νέου στις 13 Φεβρουαρίου 2019 (http://www.bibliotheque.gr/article/21888 – τελευταία πρόσβαση: 18 Μαρτίου 2024).

Λόγω της θεμελιακής του σημασίας και της καταστατικής του ισχύος για τις θεωρητικές απόψεις του συγγραφέα περιλήφθηκε και στον τόμο του ΕΑΤΤ *Πορτρέτο του συγγραφέα ως κριτικού. Ανθολογία κειμένων και Εργογραφία Άρη Μαραγκόπουλου*, επιλογή-επιμέλεια Άννα Κατσιγιάννη-Κατερίνα Κωστίου, Τόπος, Αθήνα 2020, σσ. 288-294.

ζήτημα είναι να τον μεταβάλουμε»)[15] και τη βασική διαπίστωση ότι ο κόσμος έχει αλλάξει, καθώς «η καταστολή στη λεγόμενη δυτική δημοκρατία» έχει γίνει *αποκλειστικό εργαλείο της Εξουσίας*, ενώ «ο Φόβος για τον Άγνωστο Δαίμονα Αντίπαλο» έχει λειτουργική κοινωνική θέση καταλαμβάνοντας όλον τον κόσμο. Στη συνέχεια αναλύει την ανεπάρκεια της Θεωρίας απέναντι στην παγκοσμιοποιημένη παρακμή του 21ου αιώνα «που προχωράει ακάθεκτος σε ολοκληρωτικές μορφές μετασχηματισμού: μέσα από την απροκάλυπτη βία παράλληλα με μια απροκάλυπτη οικολογική καταστροφή». Με καθαρό βλέμμα και ελεύθερο στοχασμό ο Μαραγκόπουλος καταγγέλλει την ακαδημαϊκή ακηδία, μέσω της θεωρίας που, «περίκλειστη στην πανεπιστημιακή ασυλία του ευρωπαϊκού και του αμερικανικού campus», μπορεί μόνο να ταράζεται και παραμένει ανήμπορη μπρος στην «τρελή τροχιά του πλανήτη προς τη βαρβαρότητα». Στιγματίζοντας την αδράνεια και τη ναρκισσιστική αυτάρκεια του πνευματικού κόσμου και, παράλληλα, την ιδιώτευση του Πολίτη μνημονεύει *την* τελευταία φορά που η Θεωρία «κατέβηκε στο πεζοδρόμιο», δηλαδή υπηρέτησε την επανανάγνωση του κόσμου μέσα από ένα συλλογικό όραμα: τον Μάη του '68.

Στη συνέχεια περνά στον τρόπο με τον οποίο, υπό τις σημερινές συνθήκες της απόλυτης *πραγμοποίησης* που προέβλεψε ο Adorno και της διάβρωσης των συνειδήσεων από την οικονομία, μπορεί σήμερα η Τέχνη να αναπαραστήσει τον κόσμο. Η κριτική του συνοψίζεται σε μια πολύ δραστική μεταφορά: το μεγάλο πρόβλημα σήμερα είναι ότι η κατανόηση του κόσμου γίνεται μέσα από «το ψεύτικο βλέμμα της Μπάρμπι»:

> Μεγάλη μερίδα αναγνωστών έχει εθιστεί να διαβάζει τη λογοτεχνία *όχι ως αυτό που είναι*, ως τέχνη της ζωής, μια τέχνη που θέτει ερωτήματα για τη ζωή, μια τέχνη που εμπνέει την Επιθυμία για την αλήθεια και την ομορφιά, αλλά ως φτηνό ρεπορτάζ του Πραγματικού. Είναι σχεδόν *φυσιολογικό* να διαβάζεις έτσι. Αφού αυτή τη γραφή κι αυτή την ανάγνωση διδάσκει η κυρίαρχη ανάγνωση του κόσμου: Ένα ρεπορτάζ του Πραγματικού που δεν έχει καμία σχέση με το Πραγματικό. Ή, έχει, όση σχέση έχει η Μπάρμπι με τον πραγματικό κόσμο ή τα φαστ-φουντ με το πραγματικό φαΐ.

Επικρίνοντας την πληθωρική και πληθωριστική παραγωγή της ευπώλητης, μεταμοντέρνας μυθοπλασίας, που υποκρίνεται πως αποδίδει το Πραγματικό ενώ

15. Το έργο του Friedrich Engels, *Λουδοβίκος Φόιερμπαχ και το τέλος της κλασικής Γερμανικής Φιλοσοφίας* πρωτοδημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Neue Zeit* (τεύχη 4 και 5), και κυκλοφόρησε σε βιβλίο το 1888 από τον οίκο I. H. W. Dietz, στη Στουτγάρδη. Σε παράρτημα του βιβλίου συμπεριλαμβάνονται οι έντεκα γνωστές θέσεις του Marx. Η ενδέκατη (τελευταία) θέση: «Οι φιλόσοφοι εξηγούσαν μόνο τον κόσμο με διάφορους τρόπους. Το ζήτημα είναι να τον μεταβάλουμε». [Ελληνική μετάφραση Φ. Φωτίου, εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1967· Γιώργος Μπλάνας, εκδόσεις Ερατώ, Αθήνα 2004.]

στην ουσία παράγει ένα αθλητικό ρεπορτάζ του Πραγματικού,[16] επισημαίνει την ανάγκη περισσότερο παρά ποτέ να καλλιεργηθεί η επιθυμία για Αλήθεια και Ομορφιά, η «επιθυμία για την Ουτοπία ενός άλλου κόσμου». Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η ανάγκη να αλλάξουμε τον κόσμο στηρίζεται αναγκαστικά στον πραγματικό καλλιτέχνη που είναι ένας μοναχικός επαναστάτης, αφού οφείλει να εφεύρει τον δικό του τρόπο αναπαράστασης του Πραγματικού, αυτόν που αφορά τον Άλλο και δεν εξαντλείται στη μικρολογία.

Είναι αυτονόητο ότι τα παραπάνω δοκίμια, όπως και όλα τα κείμενα του Μαραγκόπουλου, είναι γειωμένα στις στέρεες θεωρητικές βάσεις του, που τον καθοδηγούν δημιουργικά –δηλαδή επιλεκτικά και κριτικά– στον μοναχικό δρόμο της δραστικής αναπαράστασης του Πραγματικού, αυτής που τοποθετεί τον Άλλο στο κέντρο της πολιτικής προοπτικής του· που σημαίνει πως έχοντας συνείδηση «του τέλους της μακρόχρονης παρακμής ως επιθανάτιου ρόγχου»,[17] εξακολουθεί να πασχίζει για το όραμα ενός κόσμου στερεωμένου στην Επιθυμία για Αλήθεια και Ομορφιά.

16. Αξίζει εδώ να παραθέσω την υποσημείωση του Μαραγκόπουλου, δάνειο από τον Milan Kundera, που συνοψίζει άριστα το περιεχόμενο του όρου: «Επ' αυτού συνηθίζω πάντα να παραπέμπω στη φράση-κλειδί από τον Κούντερα, που, σημειωτέον, έχει γραφεί το 1993 (στο *Προδομένες Διαθήκες*, μετάφραση Γιάννης Η. Χάρης, Εστία, Αθήνα 1995, σ. 27): "Αλλά η ίδια αυτή διατύπωση, "το τέλος της ιστορίας", όταν αναφέρεται στην τέχνη μου σφίγγει την καρδιά· αυτό το τέλος μπορώ περίφημα να το φανταστώ, γιατί *το μεγαλύτερο ποσοστό της σημερινής παραγωγής μυθιστορημάτων αποτελείται* από μυθιστορήματα έξω από την ιστορία του μυθιστορήματος: εξομολογήσεις εν είδει μυθιστορήματος, ρεπορτάζ εν είδει μυθιστορήματος, διακανονισμοί λογαριασμών εν είδει μυθιστορήματος, αυτοβιογραφίες εν είδει μυθιστορήματος, αδιακρισίες εν είδει μυθιστορήματος, καταγγελίες εν είδει μυθιστορήματος, μαθήματα πολιτικής εν είδει μυθιστορήματος, ψυχομαχητό του συζύγου εν είδει μυθιστορήματος, ψυχομαχητό του πατέρα εν είδει μυθιστορήματος, ψυχομαχητό της μάνας εν είδει μυθιστορήματος, διακορεύσεις εν είδει μυθιστορήματος, τοκετοί εν είδει μυθιστορήματος, μυθιστορήματα ad infinitum έως της συντελείας του αιώνος, *που δεν λένε τίποτα καινούργιο, δεν έχουν καμία αισθητική φιλοδοξία, δεν επιφέρουν καμία αλλαγή ούτε στον τρόπο με τον οποίο κατανοούμε τον άνθρωπο ούτε στη μορφή του μυθιστορήματος*, μοιάζουν όλα μεταξύ τους, τα καταναλώνεις θαυμάσια το πρωί και τα πετάς θαυμάσια το βράδυ"» (η υπογράμμιση δική μας). (Άρης Μαραγκόπουλος, *Πορτρέτο του συγγραφέα ως κριτικού*, ό.π., 292).

17. Άρης Μαραγκόπουλος, «Η Ιστορία πάντα ξαναρχίζει από τα συντρίμμια της», *Book Bar*, 3 Μαρτίου 2017 http://www.bookbar.gr/aris-maragkopoulos-i-istoria-ksanarxizei-apo-ta-syntrimia-tis/classic-drinks/classic-drinks-interviews/classic-drinks-interviews-greeks (τελευταία επίσκεψη: 2 Μαρτίου 2024).